

PREMONTREI SZERZETESEK A BODROGKÖZI LELESZEN

SISKA JÓZSEF

Premontreiek a nagyvilágban

Az 1080-as évek első felében, a német *Xantes* városkában, grófi családban született *Gennepi Norbert*, a rend alapítója. Mivel második fiú volt, édesapja a kor szokásainak megfelelően papi pályára irányította. Felszentelése után V. Henrik (1106–1125) udvarába került. A legenda szerint egy viharban átélt látomás arra készítette, hogy a királyt otthagya, vándorprédikátorként járja az országot. Az elvilágiasodás megállítását, a vallási élet teljes megújítását tűzte ki célul maga elé. Ez nagyon sok paptársa ellenérzését váltotta ki. Üldözni kezdték nézeteiért. A zaklatások elől francia földre települt át. Ott a lavoni püspök személyében együttérző patrónusra talált. A püspök felkérte, hogy székhelye közelében alapítson monostort, toborozzon társakat elképzelési megvalósításához. *A premontrei völgyben*, 1121-re felépült rendházban negyvenen kezdték el működésüket. II. Honorius pápa 1126-ban jóváhagyta megalakulásukat. A rend szabályzatának alapjait Szent Ágoston, hippói püspök (354–430) útmutatásai, vallásfilozófiai elgondolásai képezték, amelynek középpontjában az apostoli szolgálat állt.

Az egyszerű fehér darócruhát viselő szerzetesek végül *szabályzatos kanonok* rendként váltak közismertté és kezdtek el terjeszkedni a korabeli Európában. Norbert 1134-ben halt meg Magdeburg érsekeként és 1582-ben avatták szentté.

Az apátságok száma még az alapító életében 35-re szaporodott. A 13. század közepén Németországban 89, Franciaországban 92, Angliában 42, Lengyelországban 17, Skandináviában 18, Svájcban 17, Spanyolországban és Portugáliában 38, Itáliában 12, Görögországban 1, Cipruson 1, *Magyarországon 46 monostor* működött. Már ekkor eljutottak a Szentföldre, ahol két rendházat építettek.

A mindenkori politikai viszonyok erősen befolyásolták a premontrei szerzetesek sorsát. Első hanyatlásuk a 14–15. század során kezdődött el. A mélypontot a német nyelvterületeken a reformáció megszületése és gyors terjedése jelentette. A törökök előrenyomulása Európa keleti felén vezetett pusztulásukhoz. A megmaradt monostorok általában a világi papság kezére kerültek. A katolikus újjászületés aztán a 18. században megállította a rendek további zsugorodását, sőt némi gyarapodást sikerült elérni. Ezt a felfelé ívelő pályát szakította meg a francia forradalom és a felvilágosodás. A 18. század utolsó évtizedeiben Franciaországban és a Habsburg Birodalomban a világi hatóságok erőszakkal bezáratták, többek között a premontrei rend monostorait is. Az így megcsapant hálózat a 19. században csak úgy indulhatott fejlődésnek, hogy középiskolák működtetését kellett felvállalniuk, a prédikátori tevékenységük mellé.

Missziós munka eredményeként 1896-tól Brazíliában, Zairében, Dél-Afrikában, USA-ban, Ausztráliában, Chilében, Indiában új állomásokat létesítettek. Sikerült ebben az időben két európai országot: Dániát és Írországot hatókörükbe vonni. Jelenleg 78 rendházat tartanak fenn. Központjuk Rómában van.

Premontreiek Magyarországon

Szent Norbertet rokoni szálak kötötték Szent László királyunkhoz. Ennek tulajdonítható talán az, hogy kilenc évvel a rend megalapítása után, 1130-ban már felépült első magyarországi monostoruk, a ma Nagyváradhoz tartozó *Váradhegyfokon*.

A 13. század közepén, mint már említettem, 46 közösségük szolgált hazánkban. Királyaink, főpapjaink, főnemeseink működtek közre a rendházak, templomok felépítésében, jelentős anyagi támogatásukkal. Gondoskodtak arról is, hogy olyan nagyságú birtokadományokkal lássák el a konventeket, amelyből a szerzetesek megélhetését biztosítani lehet. *Bozók, Csorna, Csút, Garáb, Horpács, Jánoshida, Jászó, Lelesz, Majk, Margit-sziget, Ság, Szentkereszt, Túróc, Túrje és Váradhegyfok* volt legnépesebb premontrai központ a középkorban. Tagjaik a lelkipásztorkodás és a közművelődés területén szereztek elévülhetetlen érdemeket.

A mohácsi csatavesztést követő politikai káosz, a török térhódítás, az ország három részre szakadása miatt megszűnt a rendi élet. A prépostságokat a világi főpapság, főnemesség, több helyen a királyi kamara vette át. A 17. századi katolikus megújulás indította el a premontraiak reneszánszát. I. Lipót a törökellenes háborút komoly pénzzel támogató ausztriai *Pernec* prépostságának ajándékozta 1697-ben *Jászót* és *Leleszt*, majd I. József 1705-ben *Váradhegyfokot*. 1710-ben morvaországi szerzetesek Csornán indították újra a rend működését.

A jászóiak hosszú harc után, 1770-ben függetlenítték magukat *Pernectől*, de önállóságukat nem sokáig élvezhették. II. József a felvilágosodástól megfertőzve, 1787-ben beszüntette a szerzetesrendek működését az egész Habsburg Birodalom területén.

1802-ben I. Ferenc engedélyezte, hogy a *csornai prépostság Túrje és Jánoshida birtokaival* megerősítve újrainduljon. Enne a rendeletnek köszönhetően *Jászó* is működni kezdett. *Leleszt* és *Váradhegyfokot* csatolták hozzá. A királyi parancsnak megfelelően, 1808-tól a szombathelyi és keszthelyi gimnázium fenntartását a csornaiak, a kassai, rozsnói, nagyváradai gimnáziumét pedig a jászóiak biztosították. *Jászó* a trianoni békeszerződést követően elveszítette iskoláit mind Csehszlovákiában, mind Romániában.

Gödöllőn az 1923 és 1928 között felépült rendházban, gimnáziumban és kollégiumban folytatták a határokon túlról áttelepült rendtagok a tevékenységüket. Budapesten létrehozták tanulmányi házukat, a *Norbertinumot*. 1937-ben Budafokon nyitottak középiskolát.

Az 1947 szeptemberében csalással hatalomra jutott judeoateista rendszer, 1948-ban egy éjszaka leforgása alatt az összes egyházi iskolát államosította. Hasonló módszerekkel bánt el 1950-ben a még megmaradt rendi intézményekkel.

A premontraiak *csornai prépostsága 1989-ben* vehette át a központi épületeinek egy részét. 1993-ban indították el szombathelyi iskolájukban a fiatalok oktatását.

A *gödöllői perjelségben 1990-től* van rendi élet. Ekkor kapták vissza ősi jussukat, a zsámbéki plébániát is. A gödöllői gimnázium pedig 1992-től fogad tanulókat.¹

Premontreiek a Bodroghközben

1920-ban, stratégiai fontosságú vasútvonala miatt kettéosztott Bodroghközben, a Tice erecske partján található a rend nagy múltú, térbeni megjelenésével is tekintélyt parancsoló *leleszi központja*. A jászói apátság 1993-ban kapta vissza itteni birtokait.

¹ Puskely M., 1998. II. 999–1005.

A távlati tervek szerint a szolgálatban megfáradt, koros rendtagoknak szerveznek az épületben *Szeretetotthont*.²

Lelesz helység 1132-ig a zempléni vár birtoka volt, amikor *II. Béla keresztfiának*, a későbbi váci püspökké választott *Boleszlónak* ajándékozta. *Boleszló végrendeletében a premontreieknek adta tovább*. A franciaországi szerzetesek idetelepülésének pontos dátumát nem tudjuk. A legtöbb forrás 1180 és 1198 közötti időszakra teszi.³

Az egyszintes *rendházat* és a hozzá tartozó *Szent Kereszt templomot* 1210 körül szentelte fel *Katapán*, egri püspök.

Az *alapítólevelet*, amelyet III. Béla állított ki, Imre király megsemmisítette, ezért *II. András* 1214-ben megerősítette és újabb birtokadományokkal kiegészítette azt. A legenda szerint a hála vezérelte cselekedetében, mert a halicsi hadjárata alatt meggyilkolt feleségének, Gertrudisnak holttestét a leleszi szerzetesek fogadták be átmenetileg a templomuk alatt lévő kriptába. A király személyében tehát az ország első embere lett a rend patrónusa.

Az 1241-es tatár betörés, mint az ország legnagyobb részén, itt is pusztulást hozott. IV. Béla sikeres újjáépítésének eredményeként folytatódhatott a rendi élet.

A kegyúri jogot *IV. László* 1290-ben világi emberekre ruházta át. Így jutott hozzá a Bodroghközben régóta birtokos *Baksa nemzetség*. A család és Nagy Lajos királyunk bőkezű támogatásának köszönhető a mai rendház földszinti részének és a délről hozzá csatlakozó, nagyméretű templomnak a felépítése 1360 és 1365 között. Okmányokkal igazoltan ezekben a munkálatokban a kor neves budai és kassai mesterei vettek részt.

A napjainkig létező *Lelesz*, *Királyhelme*c, *Nagykapos*, *Kiskapos*, *Polyán*, *Csernyő*, *Vajdácska*, *Kisgéres*, *Kanyár*, *Ricse*, *Semjén*, *Agárd*, *Kaponya*, *Sislóc*, *Viszoka*, *Szalóka*, *Lakart*, *Trask*, valamint az idők folyamán elpusztult több helységében birtokos prépostságot a gazdagságára irigy, erőszakos főnemesek sokszor megtámadták. A belpolitikai zűrzavarok szolgáltattak ehhez kedvező alkalmat, már a 15. században is. Az önkényeskedések miatt erősítették meg az egész épületegyüttest az 1450-es években.

Az atrocitások a mohácsi csatavesztést követően újra felerősödtek. Hol I. Ferdinánd, hol János király emberei foglalták el és fosztották ki *Leleszt*.

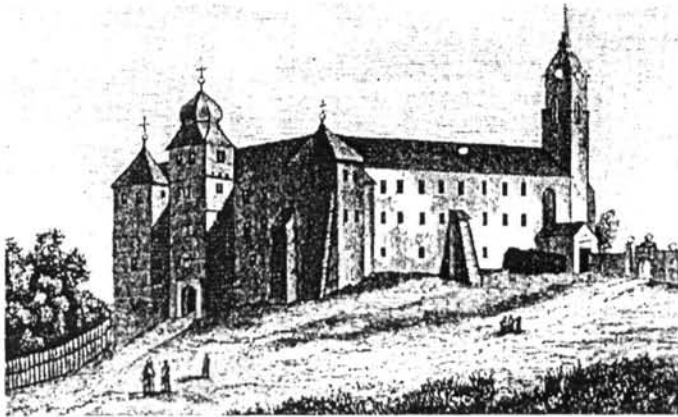
A zavaros közállapotoknak köszönhetően, az 1566 óta megüresedett *rendházat* 1569-től a királyi kamara világi főpapok kezelésére bízta. Az 1697-ig tartó kommandátor korszakban négy csanádi, négy erdélyi, egy nagyváradi választott püspök, két egri, két esztergomi és egy veszprémi kanonok látta el a préposti tisztséget. A 16. század második felében kétszer pusztított tűz *Leleszen*. Az általa okozott károk felszámolásakor külső védművekkel erősítették meg a *rendházat*.

A kommandátorok közül *Thelekessy István* végeztette a legnagyobb szabású építési munkálatokat. Emeletet húzatott az addig földszintes épületre. Az északi oldalt három bástyaszerű toronnyal látta el. I. Lipót rendelete 1697-ben az ausztriai *Pernec* apátságának adományozta *Leleszt*. Tőlük 1700-ban a sziléziai *Boroszló*, majd 1702-ben a *morvaországi Louka* *rendházának* kormányzása alá kerültek.

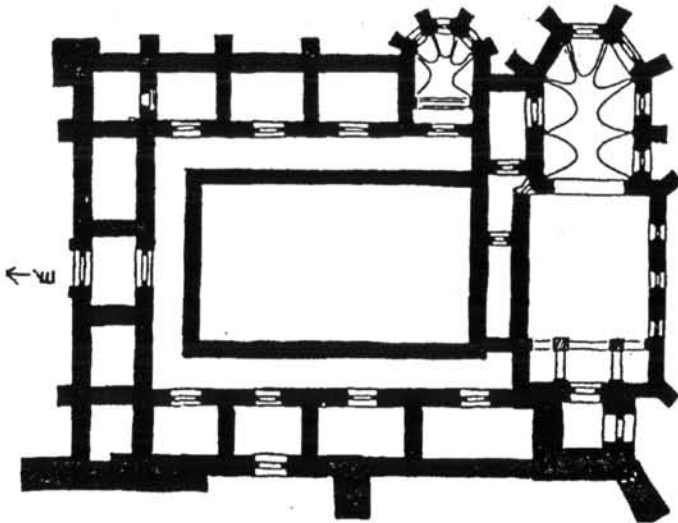
A loukai előljárók egyike, *Kunitz-Weissenburg Károly Ferenc* gróf az 1730-as években felépíttette a második emeletet, megmagasíttatta a bástyatornyokat. Az épület keleti oldalában lévő *Szent Mihály kápolnát* is átalakíttatta, amelynek eredményeként a benne lévő, 14. századi freskók egy része megsemmisült. Barokkizálta a nagytemplomot úgy, hogy architektúrájának gótikus jegyei megmaradtak. A szentélyben felállított, impozáns főoltárral viszont eltakarta az ott korábban elhelyezett két reneszánsz síremléket.

² Ezúton mondok köszönetet *Bartal Károly Tamás* jászói apát úrnak az összes leleszi információjáért.

³ *Valter I.*, 1969. 117.

1. kép. A leleszi prépostság épülete a 19. században
(Puskely, 1988. II. 1002.)

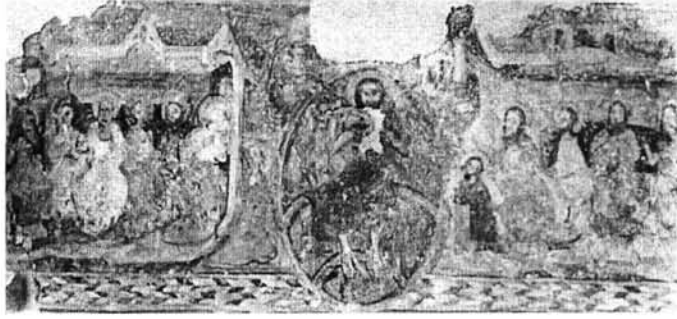
2. kép. Az épület alaprajza (Ludwig, 2000. 186.)

II. József 1787-es rendelete után tizenöt éves tetszhalál következett. I. Ferenc kegyességének köszönhetően, Jászóvár irányítása alatt indult el ismét a rendi élet.

A millenniumi eseményekre készülődve, 1892 és 1896 között az egész épület-együttest kívül-belül felújították. 1920-tól kezdve, 1934-ig a szolgálatból és az oktatásból kiiregedett rendtagok éltek itt.

A Felvidék egy részének visszatérése után, 1939-ben *Gerinczy Pál* prépost tataroztatta a monostort és visszaállította a konventi szervezetet, amelyet a csehszlovák kommunista államhatalom 1950-ben felszámolt.⁴

⁴ Oppidi et Praepositura Praemonstr. Sanctae Crucis de Lelesz descriptionis extractus. 1–40 pagus. OSZK Kézirattár. Fol. Lat. 2557(OetP) *Szabó A.*, 1944. 61–66.

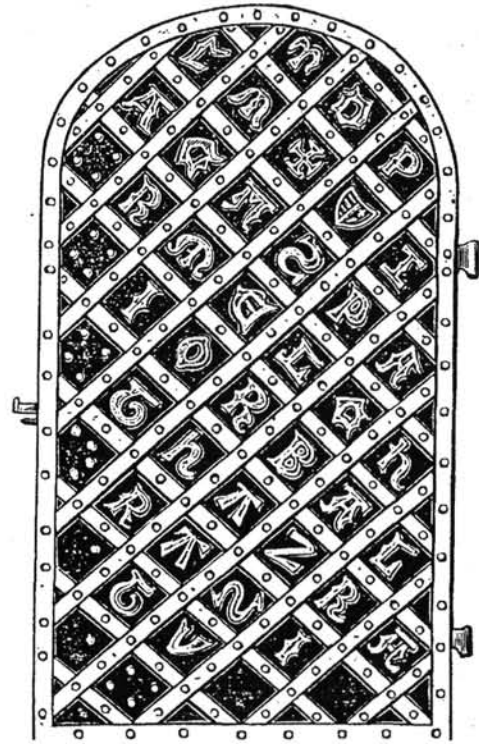
3. kép: A 14. századi freskó részlete a kápolnából
(Gróh István, OMH Rajztár)

A bolsevizmus sötét agyú, helyi aktivistái ekkor verték le és zúzták darabokra a főbejárat fölött lévő, Kunitz prépost címerével ékesített, 18. századi epigráfiát.

A rendház épületében mezőgazdasági szakiskola, később értelmileg sérült gyerekek szociális otthona működött. Az 1980-as években kívül-belül renoválták, akárcsak a helyi Római Katolikus Egyházközség kezelésében lévő templomot. Nem jutott hát az épület a környéken, Battyánban, Zétényben és Bélyben funkció nélkül maradt, szép főnemesi kastélyok szomorú sorsára.

A helyi művészeti emlékek közül legnevezetesebbek a Szent Mihály kápolnában töredékesen fennmaradt 14. századi freskók. A Műemlékek Országos Bizottsága az 1900-as évek elején szorgalmazta az épület eredeti gótikus mérműveinek kibontását és a maradék falfestmények állagának megóvását. 1902-ben *Szthelo Ottó* építész elkészítette terveit. *Gróh István* ugyanekkor *vízfestményeken örököltette meg a freskókat.*⁵ Anyagi okokból semmi sem lett az elképzelésből. Aztán közbejött az első világháború, Trianon és a többi tudjuk.

A kápolna déli falán az *Utolsó ítélet* háromsávú bemutatása látható. Művészettörténész szakemberek véleménye szerint ez a korabeli magyarországi ábrázolások egyik legmonumentálisabb ciklusa. A kompozíció gerincét jelentő, Máté evangéliumában leírt, teofánikus vízió a középső sávban található.

4. kép: A sekrestye gótikus ajtaja
(*Századok*, 1872. 56.)

⁵ Országos Műemléki Hivatal (OMH) Terv- és Rajztár, Fotótár.

5. kép. A templom északi mellékoltárának részlete (OMH Fotótár)

6. kép. A főbejárat a 20. század fordulóján (OMH Fotótár)

A lélekmérést a felső részben, a feltámadást, az igazak kiválasztását, a bűnösök pokolra taszítását a legjobban megrongálódott alsó sávban helyezte el az egykori mester.⁶

Az északi oldalon megmaradt freskótöredéken a *Veronika-kendő kultusz*át elrendelő zsinatról látunk részletet. A falfestmények szín- és formavilága az itáliai hasonló korú alkotásokkal rokon.

Ezekkel a festményekkel egy időben készültek a bejáratú ajtó és az ablakok keretei, amelyeknek alsó részét a 18. századi átalakításkor befalazták.

A templom építészeti emlékei közül a gótikus ajtók és ablakok, a falpilléreket tartó konzolok, a szentélyben kialakított három ülőfülke érdemel különös figyelmet.

A sekrestye délkeleti sarkából nyíló csigalépcsőn volt egy kovácsremeknek nevezhető, 14. századi vaslemez ajtó. Külső lapján, négyzetes hálóban, gótikus majuszkulás felirat, a háromkirályok mellett Pálóczy Domokos, az 1379 és 1403 közötti időszakban a leleszietek igazgató prépost nevével, vágott pajzsban pólyás Árpád-házi és liliomos Anjou-címerrel.⁷

A templom 18. századi, *barokk főoltára* részben takarja a szentély délkeleti szegletének építáriumát. A síremlék a Leleszen elhunyt *Szegedy Pál* csanádi, választott püspök, 1588 és 1597 között helyi prépost alakját formázza, kerületén latin felirattal.

Az északkeleti sarokban, csaknem teljes takarásban az 1620-ban meghalt *Dóczy András* magyarországi főkapitány látható. A sírkövet felirata szerint felesége, Pachot Judit és annak második férje, Sennyey Sándor, udvari tanácsos és kamarás készítette 1631-ben.⁸

⁶ Marosi E., 1987. 188–189, 197.

⁷ Marosi E., 1987. 403–404.

⁸ O et P. 35–36.

A legutolsó renoválásnál távolították el azt a feliratot, amely 1635 óta a rendi épület belsejében állított emléket Thelekessy István, 1629 és 1639 között működött prépost építő tevékenységének.⁹

Mint jeles iparművészeti alkotást említtem meg, a 14. századi ajtóhoz hasonlóan, a helyszínen már nem látható, filigrán, kovácsolt térelválasztót, amely egykor a földszinti folyosón volt.¹⁰

Hiteleshely Leleszen

A premontrei rend magyarországi monostorait a szerzeteskanonoki hivatáson kívül, a közjogi szolgálataik tették nevezetessé. A leleszi konvent *hiteleshelyi funkciójának* kialakulását a szakértők a 13. század első felére datálják.¹¹

Az egri, váradi, szepesi káptalan olyan messze esett az északkeleti régiótól, amely jelentősen nehezítette a helyi nemesek és a királyi kancellária közötti kapcsolattartást. Ezért nem jár messze a valóságtól az a feltevés, hogy Leleszt már a földrajzi fekvése predesztinálta erre a szerepre. Királyi kegyurasága miatt egyébként is nagy tekintélye volt a rendháznak a környékbeli lakosság körében.

Az 1270-es évektől megszorodó okmányok jelzik a hiteleshelyi funkciók megerősödését. A szerzetesek közjogi feladatahoz tartozott a *tanúskodás* a különféle jogügyletek megkötésénél, a közhatóság előírásainak végrehajtásánál, majd ezekről az eseményekről közhitelű pecséttel ellátott *oklevelek készítése*.

A jogi természetű belső munkát a konvent tagjai együttesen, a kiszállást igénylő végrehajtásokat a saját kebelükből delegált megbízottaik végezték el.

A jogügylet létrejöttének első lépcsője az adott tényállást felterjesztő felek *akarattnyilvánítása, bevallása (fassio)*.

A személyazonosság tisztázása után a kezdeményező fél a konvent testülete vagy a helyszínen kiküldött megbízott előtt, kivételes esetekben levéllel felhatalmazott közvetítő segítségével tette meg bevallását, amelyről a jegyző készített írásbeli emlékeztetőt.

A konvent az *országos bíraskodásban*, közigazgatásban a közhatóságok *kisegítő szerveként* működött közre. A birtokügyekben és a peres eljárásokban a királytól, királynétől, nádortól, országbírótól, az esztergomi érsektől, a főrendektől, a tárnokmestertől, királyi és nádori helytartóktól kapott mandátumuk alapján jártak el. A jogügyletek ugrászerű szaporodása után, kellő számú személyzet hiányában, a hiteleshelyi tevékenységbe bevonták a szűkebb környezet rendi, majd világi papságát. Ezekre leginkább a pasztorizációs településüket érintő ügyek elintézését bízták.

A lelesziek szorosan vett működési körzete tizenegy, *Zemplén, Abaúj, Ung, Szabolcs, Sáros, Bereg, Ugocsa, Máramaros, Szatmár, Kraszna, Közép-Szolnok vármegyére* terjedt ki. Országos szervek megbízása alapján ezen körön kívül eső helységeekben is végezhettek közjogi tevékenységet.

A növekvő ügyforgalom miatt kellett megszervezni a több munkatárs együttműködésére épülő *kancelláriát*. Ezen hivatal felállítását I. Péter prépost (1345–1347) személyéhez kötik, aki a királyi udvartól került Leleszre és az ottani tapasztalatait ültette át a helyi gyakorlatba.

⁹ A műtárgyat a nagymihályi Zempléni Múzeumba vitték el.

¹⁰ A térelválasztó a kassai Műszaki Múzeumban van.

¹¹ *Kumorovitz B.*, 1928. 1–39.

7. kép. Az 1655-től használt hiteleshelyi pecsétlenyomat (Jerney, 1856. 80.)

dolgozó jegyző (*notarius*), aljegyző (*subnotarius*) és a fogalmazványokat, okleveleket készítő írnokok (*litteratus*) tevékenységét. A törvények előtt a perjel felelt az egész igazgatási munkáért.

A konvent örökjogot biztosító (*litterae privilegiales*) oklevelet adott ki abban az esetben, ha egy ügyet egyértelműen tisztázni tudtak. A *privilegiumokat* mindig pergamenre rögzítették. Ünnepélyes változatait színes iniciálékkal díszítették, függőpecséttel hitelesítették.

Ideiglenes jogról vagy csupán tényről szóló végzést két formában, papírosan rögzítették. A *nyílt* (*patens*) oklevelet abban az esetben készítették, ha az érintett felek a konventnél személyesen kapták meg. A sárga viaszba nyomott hitelesítő pecsét ilyenkor a szöveg alatti kézjegyek közé került. Ha az okiratot lakóhelyre küldték, mivel az ügyfél személyesen nem tudta átvinni, akkor levélszerűen összehajtották és a hitelesítő pecséttel a hátoldalán lezárták. Az ilyen okleveleket logikusan *zártak* (*litterae clausae*) nevezték.

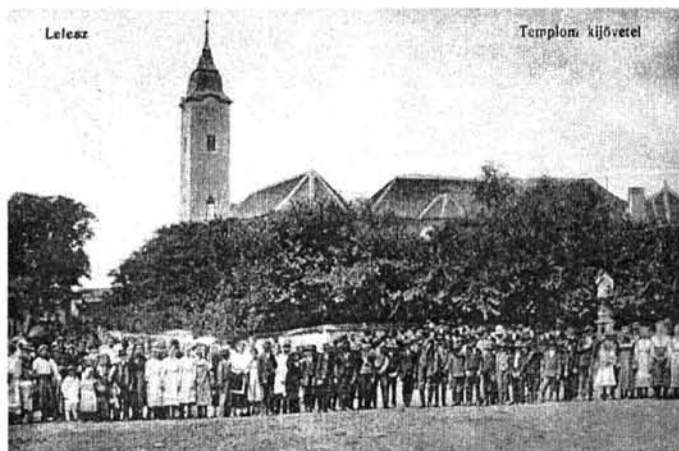
A leleszi konvent okmányain csak egy pecsétlenyomat szerepelt. Csupán egy 1273-as oklevélen található két függőpecsét.

Az okleveleket annyi példányban készítették el, amennyit az ügyben érintettek száma igényelt. A kezdeti időben az egyes példányok közé nagy, nyomtatott betűkkel a *kézirat* szó görög nyelvű változatát (*chirographum*) kalligrafálták. Később ezt felváltotta a *latin ABC kezdő sora*. A szétválasztás mentén szabdalták szükséges számúra az okiratot. Egy példány helyben maradt. Ezt használták újabb másolatok, kivonatok készítéséhez vagy összeillesztéses módszerrel az eredetiség bizonyításánál.

A *chirographálást* 1451-től váltotta fel Leleszen a *registrum vezetés*. Minden jogügyletről kivonatot készítettek és azokat füzetlapszerűen összehajtogatva tárolták, később pedig borítókba kötötték.

Leleszen a hiteleshely működésének irányítója az *örkanonok* (*custos*). A káptalanokban ez a személy csak a levéltárat kezeli, más feladata nincs. A custost a prépost választotta ki. Hatásköre kiterjedt az összes jogügyletre. A királyi kancelláriától kapott mandátumok alapján ő bízta meg belső vagy külső munkatársait a közjogi feladat elvégzésével. Általában minden, a prépostság épületében tett fassiónál jelen volt. Tagja annak a bizottságnak is, amely az oklevél-fogalmazványok nyers változatát meghallgatja. Neki áll jogában a hibákat kijavítani. Őrizte a *konvent hiteles pecsétjét*, amelyet csak a jelenlétében használhattak az oklevelek érvényesítésére.

Az eljárásokért beszedett illetékből fizette a kancellária működésének költségeit. Irányította az ott

8. kép. Képeslap az 1910-es évekből (Zempléni Múzeum, Szerencs)

1519-től a *registrum* fogalmát felváltja a *protocollum* elnevezés. A megőrzött mandátumokból, fogalmazványokból, *registrumokból*, *protocollumokból*, valamint az ügyfelektől megőrzésre kapott oklevelekből az idők múltával gazdag *levéltár* alakult ki a konventben. Először a torony alatti, vasajtóval bebiztosított sekrestyében tartották az iratokat. Itt őrizték a hitelesítő pecsétet és az egyház szakrális kincseit. Különválasztva tárolták a rendház és a hiteleshely okmányait, ládákban és szekrényekben. Az anyag növekedése után, a rendházi bővítésekkel építettek nagyobb tárolókapacitású helyiségeket a levéltár számára.

A leleszi prépostság hiteleshelyi tevékenységét a közjegyzőségek 1874-es megszervezéséig folytatta. Az ország zaklatott belpolitikai eseményei hatással voltak működésére. A legzavarosabb időszak, amint már a rendház történetét bemutatva írtam, a mohácsi csatavesztést követően köszöntött be. A különböző királyok pártján álló főurak, seregek atrocitásai, fosztogatásai akadályozták a normális munkát. Az 1559-től 1697-ig tartó kommandátori korszak alatt Bocskay István az 1605 és 1609 közötti időszakra világi nemesekre bízta az oklevelek kibocsátását. Bethlen Gábor fejedelem hasonlóan járt el 1620-ban. A Thököly-szabadságharc idején Kassára menekítették a fontosabb iratokat, a többit pedig Ungváron helyezték el. 1701-ben Bercsényi Miklós juttatta vissza ezeket az okmányokat. A szatmári békekötést követően nyugodt korszak következik. II. József rendeletére 1788-ban Budára vitték a hiteleshely anyagát, hogy ott a király elképzelése szerint, központi levéltárat hozzanak létre. 1790-ben egy újabb rendelkezés értelmében az egri püspökség vette át, majd I. Ferenc utasítására, 1803-ban visszakerült Leleszre. A 18. és 19. századi hanyattatásnak egyedüli haszna az volt, hogy a hiteleshely munkatársai elkészítették az oklevelek másolatát, leltározták és rendszerezték az iratokat, valamint a könnyebb tájékozódás végett mutatókkal látták el az egész levéltárat.

A 19. században 1868-ban és 1894-ben vetődött fel, hogy a hiteleshelyi okmányokat az Országos Levéltár gondozására kellene bízni, de különféle okok miatt ezek az egyesítések elmaradtak.

A 20. század első felében *levéltárigazgató* töltötte be az egykori *custos* szerepkörét. Mellette hites *levéltári jegyző* szolgálta ki az intézmény ügyfeleit.¹²

¹² Kumorovitz B., 1932. 223–255.

Az 1950-ben bekövetkezett események után mind a rendi (*Acta saeculi*), mint a *hiteleshelyi* anyagot (*Acta anni, Introductoriae et Statutoriae, Metales, Bercsényiana*) a *pozsonyi Szlovák Állami Levéltárban helyezték el*. A *Metalesek* filmmásolatai megtalálhatóak a Magyar Országos Levéltárban, ahol különféle fondokban, így például a Diplomatikai Levéltár családi gyűjteményeiben nagyon sok, a leleszиеk által készített okirat kutatható. A 19. és 20. században nyomtatásban megjelent okmánytárakban is szép számmal vannak teljes terjedelemben vagy kivonatosaп közölt leleszi oklevelek.

A rendház levéltári kutatótermében elhelyezett sok ezer kötetes könyvtár sorsáról nem sikerült információт beszerezni.¹³

A Bodrogköz múltját kutató szakemberek számára felbecsülhetetlen kincset jelentenek a konvent dokumentumai, hiszen nélkülük hiteles történeti, egyházi, de még néprajzi munkák sem születhetnek.

IRODALOM

Jerney János

1856 Magyarországi káptalanok és konventek, mint hiemes- és hiteleshelyek.
Pest

Kumorovitz Bernát Lajos

1928 A leleszi konvent oklevéladó működése 1569-ig In: Turul. Bp.

1932 A leleszi konvent országos levéltárának története In: Levéltári Közlemények. Bp.

Ludwig Emil

2000 Felvidéki műemlékkauz. Bp.

Marosi Ernő (szerk.)

1987 Magyarországi művészet 1300–1470 körül. Bp.

Puskely Mária

1998 Kétezer év szerzetessége. Bp.

Szabó Adorján

1944 A leleszi prépostság vázlatos története. In: A jászóvári premontrei kanonokrendi prépostság Évkönyve. Jászóvár

Valter Ilona

1969 Egyházashelyek és templomok a középkori Bodrogközben. In: Herman Ottó Múzeum Évkönyve VIII. Miskolc

Varga Béla

1994 Adatok Lelesz történetéhez. Lelesz

¹³ Varga B., 1994. 66–70.

PRÄMONSTRATENSERMÖNCHEN IN LELESZ (BODROGKÖZ)

Der Kanonikerorden nach den Regeln der Prämonstratenser wurde 1121 von Norbert Genepi, der deutscher Herkunft war, in Frankreich gegründet. Die weiße Kutten aus Fries tragenden Mönche übten nach dem Rat des Heiligen Augustinus im Volk eine bekehrnde Tätigkeit durch, d. h. im Gegensatz zu den meisten Orden hielten sie den Priesterdienst für ihre wichtigste Aufgabe. Die Zahl ihrer Klöster erreichte bis zum Ende des 13. Jahrhunderts in ganz Europa die sechshundert. In Frankreich, Deutschland, Italien, Skandinavien, Spanien, Portugal, in der Schweiz, in Österreich, Böhmen, Polen, Ungarn, Griechenland und Zypern waren ihre Häuser zu finden.

Die inneren Kriege, das Vordringen der Türken, das Umsichgreifen der Reformation hat ihre Entwicklung zurückgeworfen. Die Festigung des Katholizismus im 17. Jahrhundert hatte ihre Neugeburt zur Folge. Diesem Prozess bereitete die Französische Revolution und die Aufklärung ein Ende.

Durch ihre missionierende Tätigkeit traten sie am Ende des 19. und am Anfang des 20. Jahrhunderts in Irland, Dänemark, in den USA, in Brasilien, Chile, Australien, Südafrika und in Zaire auf. Gegenwärtig verfügen sie über 75 tätige Ordenshäuser, ihre Zentrale befindet sich in Rom.

Norbert der Heilige und der ungarische König László (Ladislaus) der Heilige waren durch verwandtschaftliche Bande verbunden, deshalb ist es kein Wunder, dass die erste Gemeinschaft der Prämonstratenser bereits von 1130 in in dem zur Stadt Nagyvárad gehörenden Váradhegyfok zu finden war. In der zweiten Hälfte des 13. Jahrhunderts waren sie bereits in 46 ungarischen Orten tätig. Die größten Niederlassungen waren die Ordenshäuser in Lelesz, Jászó, Ság, Túróc, Csorna, Túrje und Jánoshida.

Der Einfall der Türken und der Zerfall Ungarns in drei Teile brachte in der Tätigkeit der Prämonstratenser einen Rückschlag. Der größte Teil ihres Netzes wurde zerstört. Nach der Wiedervereinigung des Landes nahm das Leben der Prämonstratenser infolge einer Verordnung von Leopold I. im Jahre 1697 eine zweite Blüte. Wegen der Maßnahme Josephs II. im Jahre 1787 folgte ein 15 Jahre währendes Scheitern. Franz I. genehmigte von 1802 an wieder ihre Tätigkeit, doch von der Zeit an mussten sie auch Gymnasien betreiben. Nach dem Friedensvertrag von Trianon gelangten mehrere Ordenshäuser zu den Nachbarländern. 1950 wurde ihre Tätigkeit dann vom kommunistischen Regime verboten. Ihre Schulen waren schon 1948 verstaatlicht worden. Seit 1989 ist die Propstei in Csorna und seit 1990 das Priorat in Gödöllő tätig.

Im heute zur Slowakei gehörenden Lelesz (in der Landschaft Bodrogeköz) übertrug Boleszló, Bischof von Vác, in seinem Testament ein großes Gut zur Ansiedlung der Prämonstratenser. Der Zeitpunkt der Errichtung des dortigen Ordenshauses wird von den Fachleuten in die Zeit zwischen 1180-1198 gelegt. Von den Königen Béla II. und András II. wurde das Erbe Boleszlós um bedeutende Schenkungen erweitert. Auch in Lelesz war das Ordensleben im Laufe der von der Gründungszeit an vergangenen 800 Jahre reich an Wenden. Zerstörungen und Perioden des Neubeginns wechselten eine ab. Nach einer Zwangspause der vergangenen 43 Jahre erhielt der Orden sein berechtigtes Eigentum 1993 vom slowakischen Staat zurück. Lelesz gehört jetzt zur Abtei von Jászó. Den zukünftigen Plänen nach soll hier in diesem Gebäude für die alten Ordensleute, die den Dienst nicht mehr leisten können, ein Heim errichtet werden. Über ihre Tätigkeit in der Seelsorge, im Unterricht, in der Kultur und in der modernen Landwirtschaft hinaus spielten die Prämonstratenserklöster auch eine bedeutende Rolle in der staatlichen Verwaltung, im öffentlichen Leben des Landes. Vom 13. Jahrhundert ganz bis zum Jahre 1874, als die Ämter der Notare gegründet wurden, waren sie auch als Beglaubigungsstellen tätig. Die hier verfassten Urkunden gelten bis zum heutigen Tag als wichtige, unentbehrliche Quellen der kirchlichen und weltlichen Geschichte der Umgebung.

József Siska